

Deñizlerdäki howp

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Deñizlerdäki howp DEÑIZLERDÄKI HOWP

Birinji we ikinji jahan uruşlaryndan galan 1,6 million tonna ok-däri şindizem Germaniyany erňekleýän Demirgazyk we Baltika deñizleriniň düýbünde ýatyr.

Baltika deñziniň düýbünde çüýräp barýan deñiz minasy,
Fotosurat: GEOMAR

Germaniyany erňekleýän Baltika we Demirgazyk deñizleriniň kenaryndan gaty daş bolmadyk ýerlerde deñziň düýbüne atylan ýa-da taşlanan jemi 1,6 million tonna ulanylmadık ok-däri serişdeleri we gorhana ýatyr.

Ikinji jahan uruşyndan soň iňlisler Germaniyanyň elindäki ok-däri serişdelerini haýdan-haý ýok etmek maksady bilen üýşüren gorhanasyny tutuşlygyna nemesleriň öz eli bilen deñize gapgardypdyr. Ellinji ýyllarda onuň belli bir bölegi gaýtadan ýygnalypdyr.

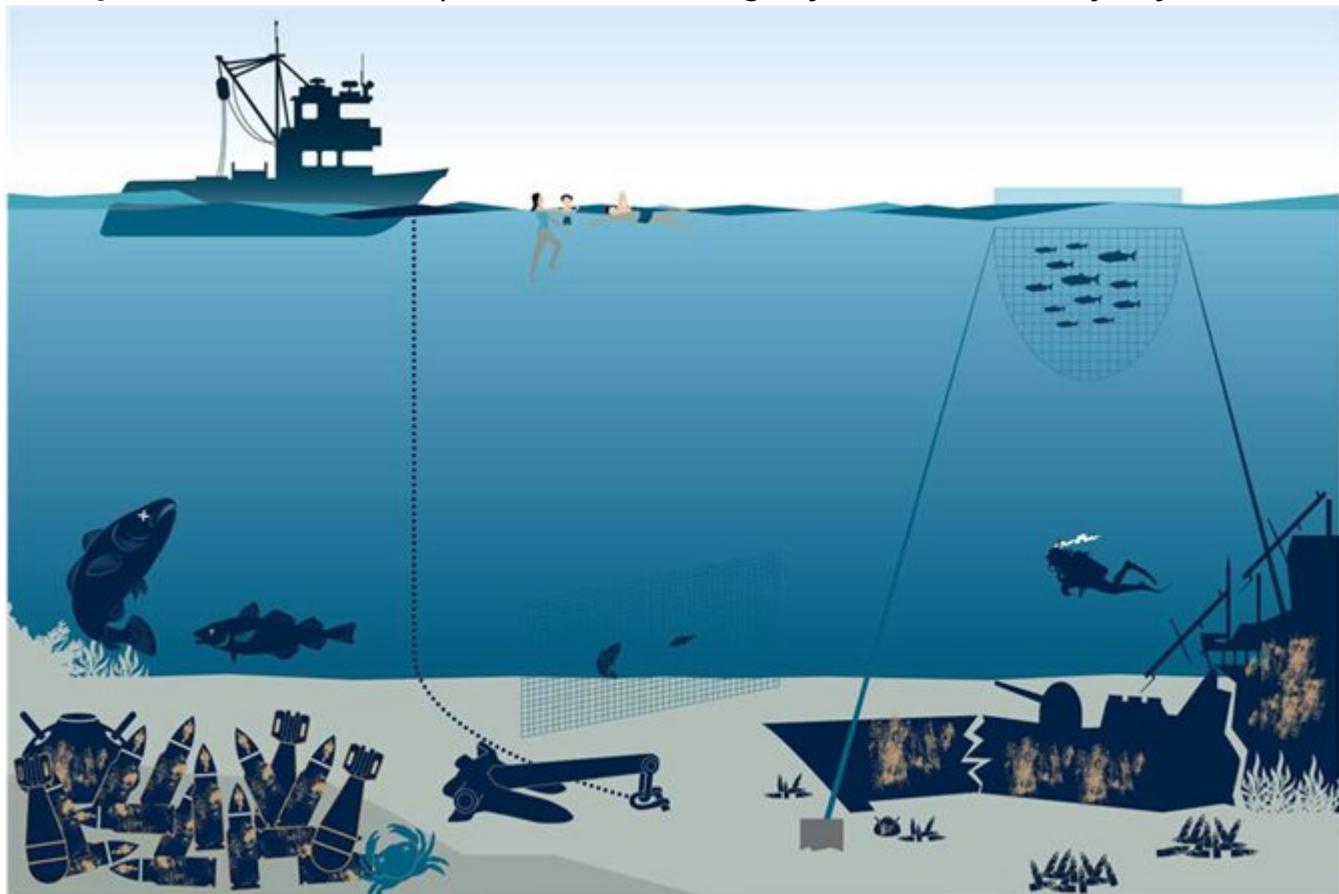
1914-nji ýylyň 28-nji awgustynda iňlisler tarapyndan gark edilen 130 metr uzynlygyndaky «SMS Mainz» nemes kruwazory bilen sebitde gark ediliп başlanan söweşjeň gämileriň sany wagtyň geçmеги bilen 120-ä ýetipdir. Belli bir wagtdan soñ geçirilen barlaglaryň dowamynda, hünärmenler çýyräp başlan ok-däri serişdelerinden ýaramaz täsirlenýän ýetmiş bir ýeriň bardygyny anykladylar. Demirgazyk deñizinde ýene ýigrimi bir ýerde deñize ok-däri serişdeleriniň zyňylandygy edilýär.

Germaniýanyň «Frauenhofer» himiýa tehnologiyasy institutynyň (ICT) aýtmagyna görä, edil häzir deñiziň gaty cuň bolmadık ýerlerinde 1,6 million tonna konwensional uruş gorhanasy we 200 tonna himiki uruş serişdeleri ýatyr. Bulardan başga-da, Baltika deñzinde 30 müň deñiz minasyny, Kiler Fýorde-de 8 müň torpedo ot açыş kellesi, partladylan ýa-da partladylmadık sany

näbelli suw bombasyny we 65 müň tonna himiki maddany öz içine alýan ok-däri serişdesi bar (Iprit gazy, nerwiňi paralizowat edip taşlaýan tabun gazy, iç goşuň az wagtyň dowamynda sandan çykarýan fosgen, ögeme bilen bir hatarda göwräňi tapsyzlaşdyrýan adamsit gazy ýaly. Soňky ikisi Birinji jahan uruşynda köp ulyalypdyr).

Týunen institutynyň berýän maglumatlaryna görä, himiki maddany öz içine alýan ok-däri serişdeleriniň uly bölegi Baltika deñiziniň čuň ýerlerinde (Bornholm we Gotland čuňlugynda 42 müň-65 müň, Skagerrak čuňlugynda 200 müň tonna çemesi we ýalpak ýer bolan Kleýner Beltde 6 müň tonna) konwensional serişdeleriň örän köp bölehi Demirgazyk deñizinde ýatyr.

Deñizleriň düýbündäki ok-däri serişdeleri gämilere, balyklara we deñiz ekosistemasyna gaty uly zyýan berýär. Fotosurat: Forsvarets Forsknings Institut

Bärdäki mesele deñiziň düýplerinde ýatan yüz müňlerçe tonna dürli kalibrde top oky we örän çalt ýanyp otly topa öwrülýän ak fosforly ot-ýangyn bombalaryň, torpedolaryň we himiki gaz el bombalaryň wagtyň geçmegen bilen poslap eremäge başlamagynyň mümkünligidir. Bularyň deñiz suwuna garylmagy bilen adam, balyk we deñiziň içindäki janly florasyna, ekologiki sistema

näderejede ýaramaz täsirlerini ýetirýändigi babatda bir pikire gelinmese-de, umuman çak edilýär. Soňky geçirilen barlaglarda ady tutulan ýerlerde ýasaýan morina balyklarynyň etinde, beýleki balyklaryň ödünde partlaýy maddalaryň galyndysynyň bardygy anyklanypdyr. Adamlara edýän täsiri barada aýdanda bolsa, edil häzor haýsydyr bir zyýanynyň ýokdugy pikir edilse-de, geljekde munuň beýle bolup gitmejegi görnüp dur.

Bular ýaly giň aralyga ep-esli mukdarda dökülen partlaýy we ýanyjy maddanyň suwasty kabel sistemalarydyr nebit trubinalarynyň geçirilýän wagtynda emele getirip biljek howpuny edil häzir hiç kim göz öňüne-de getirip bilenok. Bir zat belli, olam: öñümizdäki 10-15 ýylyň dowamynda bu gorhanalaryň ýüzünüň duz we deňizdäki güýçli tolkunlardyr akymalaryň netijesinde eräp, içindäki partlaýy maddalaryň deňize garylyp gitjekligi. Beýleki bir tarapdan, bularyň paryladylmagy köp sanly janly-jandaryň ýitip-ýok bolup gitmegine-de sebäp bolýar. 2019-njy ýylyň awgust aýynda harby-deňiz güýçleriniň deňiz jandarlarynyň tebigy ýasaýyş ulgamynda ýatan 42 minany partlatmagy netijesinde 15 sany kitiň ölendigi çak edilýär.

Suwa zyňlan himiki serişdeleriň galyndysy dünýäniň hemme

ýerinde bar. Çeşme: *Hawaii Undersea Research Laboratory* Ýer ýüzünüň iň gowy plýažlaryny goýnunda saklaýan Ortaýer deňizi-de şoňa meňzeş başga howp-hatara ýakyn.

Italýan mafiýasy 1992-nji ýıldan bări zäherli ýa-da radioaktiw maddalary öz içine alýan çelekleri gämileri bilen bile gark edip, Ortaýer deňzini zäherli maddalaryň ammaryna öwürdi. Kalabriene degişli Paola prokraturasy şäheriň kenarýaka zolaklaryna ýakyn ýerde gark edilen «Cunsky» gämisini tapypdyr. Gämide 120 sany uly konteýneriň içinde ýadro galyndysynyň bardygy anyklanýar. Öňki mafiýa agzalarynyň biri şol zäher ýükli gämiler we olardan abanýan howpuň möçberi barada 90-njy ýyllaryň başyndan bări italýan döwlet edaralaryna habar berlip gelinen bolsa-da, munuň bilen degişli edaralaryň gyzyklanmandygyny aýdýar. Öňki mafiýa agzasy prokraturada beren görkezmesinde gämini gark eden ýörite partladyjlaryň Gollandiyadan gelendigini, ýadro zibiliniň bolsa Norvegiýa degişlidigini aýdyp, munuň halkara derejesinde gurnalan zatdygyny-da eýdip-beýdip aýtmagyň ugrunu tapdy. Şeýle-de ol beren görkezmesinde zäherden doly müňlerçe çelegiň şol döwürde Italiýanyň gözegçiliginde Somaliniň Bosaso portunyň ýakynlarynda, italýan flotiliýasynyň gözegçiliği astynda deňize zyňylandygyny sözüniň üstüne goşupdyr.

Edil häzir adamlar dynç alýan kenarlarynda ullakan howp görünmese-de, bu ýagdaýyň öňümizdäki ýyllarda nähili uly howpa öwrüljekdigini-de doly çaklap bilyän ýok. Emma bular ýaly ýerde ýasaýan janly-jandarlaryň häzirden zyýan görýändikleri-de belli zat.

Atilla AŞÇY.

23.01.2024 ý. Publisistika